

Paulo Freire ja kriittinen pedagogiikka

Brasilialainen Paulo Freire (1921–1997) ei ole Suomessa kovin luetu, vaikka nimensä tunnettu onkin. Tyypillisesti hänet mainitaan *ongelmaperustaisen* (tai -keskeisen) opetuksen teoreetikoksi. On totta, että Freire kritisoi opetuksen ”talletusteoriaa” eli käsitystä, jonka mukaan oppilas säilöo muistiinsa asiasisältöjä, joita opettaja sinne tuottaa. Talletuskäsityksen tilalle Freire halusi tuoda oppilaan aktiivisuutta ja opettajan ja oppilaiden dialogista suhdetta korostavan näkemyksen, jossa opetus ei etene valmiin kaavan mukaan, vaan luovasti ja uutta tietoa toimintatilanteessa etsien. Freireä ei pidä kuitenkaan sekoittaa konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen ja oletetaan hänen puhuneen vain tehokkaampien opetusmenetelmien puolesta.

Ongelmaperustaisella asenteella Freire halusi vastustaa yksilöitä sopeuttavaa ja passivoivaa kasvatusta. Dialogisuus (jonka Freire osin omaksui Buberin filosofiasta) viittasi kumouksellisen toiminnan muotoon, ei pelkästään opetusstrategiaan. Opetuksen oli tarkoitus johtaa toimintaan ja muutokseen, ei vain ”tiedon konstruointiin”. Freirelle uskollisempaa olisikin korostaa sitä, ettei hän ensi sijaisesti kehoittanut *oppimaan ongelmien kautta* tai *ongelmälähtöisesti*, vaan *oppimaan ongelmiin tarttumalla* ja *tarttumaan ongelmiin oppimalla*. Oppimisen päämääränä ei ollut oppiminen, kuten yhä tavattoman usein ajatellaan, vaan maailman muuttaminen paremmaksi paikaksi. Tässä onkin ihmeteltävää tälle ajalle, jossa opettajat, tutkijat ja virkamiehet kuvaavat koulutuksen tavoitteeksi varmistaa ihmisten pärjäämisen eli menestymisen maailman muutoksessa – siis sopeutumisen siihen, mitä tulevaisuus milloinkin tuo tullessaan.

Opetus ei voi siis nojata vain tieteelliseen tutkimukseen ja oppimispsykologiaan. *Tehokkaampien* opetusmuotojen etsiminen ei sinänsä eroa behaviorismista. Onkin joko tunnustettava, että kaikki opetus ja kasvatusta on pohjimmiltaan yksilöiden behavioraalista kontrollia, ihmisten kesyttämistä, tai sitten on hyväksyttävä opettajan autenttinen eettinen vastuu, jolle ei löydy ainoatakaan auktoriteettia selkänokaksi. Jos valitaan jälkimmäinen, on huomattava, että *parempi* opetus voi tarkoittaa vain norma-

tiivisesti parempaa. Tässä Freiren eksistenttialistisuus on ilmeistä. Valintojensa edessä opettaja tai opetus suunnittelija ei voi jättäytyä tieteen tai tutkimuksen selän taakse vaan hänen on tiedostettava tekemänsä moraaliset ja poliittiset ratkaisut opetuksen sisältöjä, tavoitteita ja muotoja asettaessaan. Jokainen valinta on autenttinen ja peruuttamaton teko, jota ennen ja jonka jälkeen ei ole yhtään jumalaa tuomariksi tai varmuuden takaajaksi.

Freiressä on näin tietty postmodernille teorialle tavallinen piirre: teoria, tutkimus ja käytäntö ymmärretään viime kädessä aina episteemisesti suhteelliseksi – rajoittuneiksi, mahdollisiksi, paikallisiksi –, mutta moraalisesti ja poliittisesti sitoutuneiksi. Nämä kaksi – tietämisen relationaalisuus ja eettinen sitoutuneisuus – ovat Freirelle yksi ja sama, aivan kuten Nietzsche ja Freireen vaikuttaneen Ortega y Gassetin perspektiivimeissä tai feministisen teorian *standpoint*-epistemologiassa. Kun hylätään oletus neutraaliudesta ja hyväksytään, että opettaja ja tutkijakin ovat aina asemoituneina olosuhteisiinsa, eettisen vastuun ja kriittisyyden vaatimus korostuu.

Nykyään kriittisyys voi tarkoittaa lähes mitä tahansa. Osin tämä on seurausta sanan latinankielisen juuren polveilusta eri kielissä, mutta paljolti myös siitä, että sanaa on pesty puhtaaksi sen laajemmasta yhteiskunnallisesta ulottuvuudesta. Selkeimmin tämä ilmenee USAlaisessa sanastossa, jossa kriittinen ajattelu on yhtä kuin tehokas ja pätevä ajattelu. Siitäkin on tehty ase, joka voidaan kääntää mitä tahansa vastaan. Niinpä nykyään voidaan olla samalla tavalla ”kriittisiä” vaikkapa huumeita, suurryityksiä, maahanmuuttajia tai terveydenhuoltoa kohtaan – ainoa sisältö sanassa onkin nyt se, että jotakin vastustetaan. Tällainen merkitys kannattaa Freireä lukiessa unohtaa.

Freiren käytössä *kriittisyyden* tuli toteutua aina suhteessa siihen elämämuotoon, jossa sitä harjoitettiin. Kriittisyys kohdistui yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja sillä oli viime kädessä rakentava päämäärä näiden olosuhteiden muuttamisessa. Kriittisyyden välittömiin lähikäsitteisiin kuuluivat näin *progressiivisuus*,

subversiivisuus ja *utooppisuuskin*, ja tämänkaltaisia sanoja on kyettävä sulattelemaan jos aikoo Freireä tosimitieellä lukea.

Jotta Freiren kumouksellisuus ei latisuisi opetusteknologiaksi, hänet kannattaakin sijoittaa lukukontekstiinsa rinnastamalla keskenään kolme maailmaa 60- ja 70-lukujen taitteessa kohauttanutta teosta: Freiren *Pedagogia do oprimido* (Sorrettujen pedagogiikka), Gustavo Gutiérrezin *Teología de la liberación* (Vapautuksen teologia) ja Frantz Fanonin *Les Damnés de la terre* (Maan osattomat, suomennettu nimellä *Sorron yöstä*). Jokainen toi euro-amerikkalaisesta näkökulmasta katsoen marginaalista soihdun valaisemaan pintasivistynyttä, mutta tarkemmassa valossa barbaarista maailmaamme. Jokainen tukeutui Marxin kapitalismikritiikkiin ja katsoi tulevaisuudella olevan toivoa vain jos opimme näkemään niiden silmin, jotka on ”sivistyskansojen” toimesta ryöstetty ja osattomiksi tuomittu.

Tänään Freiren hengenheimolaiset löytyvät ehkä kansalaisjärjestöaktiiveista, jotka yhteiskunnallisen solidaarisuuden raunioille rakentavat globaalin yhteistunnon puitteita itseorganisoituissa yhteisöissä – ja harjoittavat kasvatusta kulttuuriin suvaitsevaisuuteen sekä globaalisti ja ekologisesti vastuulliseen toimijuuteen, ainoaan uskottavaan tapaan tuottaa yleismaailmallista ihmisyyden etiikkaa. Tiedostamisen (*conscientização*) herättämisen tehtävä ei varmasti ole nyt sen helpompi kuin Freiren aloitellessa työtään maattomien ja lukutaidottomien maanmiestensä keskuudessa. Ideologiat eivät ainakaan ole kuolleet. Freirelle ideologiat olivat aina läsnä, myös opetuksessa. Onkin tiedostettava miten kanssakäymisessämme jatkuvasti joko uusinnamme tai muutamme maailmaa. Freiren viimeisinä vuosina hänen lempiaiheisiinsa kuului ekonominen uusliberalismin ideologian ankara kritiikki. Siitä on oheen käännetty esimerkki alun perin Harvardiin luentosarjaksi tarkoitettua käsikirjoituksesta, joka on englanniksi julkaistu nimellä *Pedagogy of Freedom* vuonna 1997. Myös Freiren pääteoksen *Sorrettujen pedagogiikan* suomentaminen on hankkeilla.